

XIX.

Francia írók magyarországi útjai.

A múlt század második felében tekintélyes számban nemcsak francia írók látogatnak meg bennünket, hanem francia írók is, akik általában könnyed, szelímes, jóindulatú, felszínes cikkeket és könyveket írnak rólunk. Ezek a hölgyek nagyrészt romantikus utazók. Azzal az előítélettel jönnek hazánkba, hogy ott egy mesebeli, bizarr, exotikus, nyugati mázzal bekenet keleti országot találnak, vidám, mulatós fővárossal, hatalmas pusztákkal, díszmagyaros mágnásokkal, muzsikusz cigányokkal, félvad pásztorokkal, tokaji borral, csárdással, paprikával. Nem csaiódnak, mi magunk is gondoskodunk róla, hogy olyan-nak lássanak, amilyennek odahaza elképzelték bennünket.

E francia írók sorát Mme Blaze de Bury nyitja meg. Férjével, aki mint a *Revue des deux Mondes* munkatársa, a német irodalomnak és zenének hazájában való népszerűsítésével szerzett érdemeket, ez az ír származású, előkelő asszony gyakran utazott Németországban és Ausztriában. Sok időt töltött Bécsben, ahol előkelő társaságokban forgolódott és magyar főurakkal is megismerkedett. Utazásairól szóló emlékirataiban, bár Pozsonynál tovább nem jutott, Magyarországról is ír és a konzervatív s magyarelles osztrák körök hatása alatt hazánkról és a szabadságharcról nagyon elítélő hangon nyilatkozik. A magyar városokról azt írja, hogy azok „nváron porsivatagok, télen sárfürdők s minden időben a betegségek, piszok, rendellenesség és barbárság fészkei, vadállatok tanyái, hova nem vezet semmiféle út.” Épp ilyen elfogulatlansággal és gyűlölettel emlékezik meg a magyarokról is. Azzal vádolja őket, hogy barbárok, nevetségesen gögösek, istentelenek, a jó és rossz közti különbségeket nem ismerik, ellenségei a szabadságnak, haladásnak s munkának, ezért veszedelmesek a civilizációra és létezésük Európában anomália. Kifogyhatatlan a magyar szabadságharc ócsárlásában. Kossuthot lázadó fantasztának s komédiásnak tartja. Könyve német s angol fordításban is megjelent és egyik fő forrásává lett Európa-szerte a reakciós és magyargyalázó cikkeknek s iratoknak.

A hetvenes években Mme Hommaire de Hell fordul meg nálunk. Ez a francia író nő szenvedélyes utazó volt. Járt Délországban, a Krim-félszigeten, a Kaukázusban, ahol geologus-férje az orosz kormány megbízásából földtani kutatásokat végzett, azután Martinique szigetén, Kiszáziában, Német- és Olaszországban. Egy ízben Konstantinápolyba menet hazánkat is útba ejtette.

A tavaszi löversenyek idején érkezik Budapestre, amikor a főváros tele van vidéki magyar földbirtokosokkal és külföldi sportembe-

rekkel, úgy hogy a Victoria-szálló (Angol királynő), melyben lakik, a sok különféle nemzetiségű vendég miatt karavánszerájra emlékezteti. Meglepi a magyar főváros eleven, pezsgő élete. Úgy látja, hogy a magyarok a hosszú elnyomatás után, mely elfojtotta a bennük rejlő energiát, pótolni akarják azt, amit elveszítettek és lázas hévvel s lelkesedéssel látnak hozzá a munkához és az élet élvezéséhez. Alkalma nyílik megismerkednie az előkelő pesti társasággal. Ajánló levele van ugyanis Guyon Richárd grófnétól, született Splényi Mária bárónótól, aki a szabadságharc leveretése után részt vett férjének bolyongásaiban s annak halála után Párizsban telepedett le. Így azután a francia hölgyet Pesten Guyonné nővére, Fáy bárónő vette pártfogásba és bemutatta a magyar főúri családoknak. Az ő révén ebédekre kapott meghívásokat és volt módja a magyar arisztokrácia fényűző életmódját közelebbről megismernie.

Egy este a pesti Duna-parton sétálva, szemben a budai vár bástyaival és tornyaival, felidézi emlékezetében Magyarország véres küzdelmekben eltelt történetét, melynek utolsó felvonása az 1848—49-iki szabadságharc volt. Ez pedig eszébe juttatja Petőfi Sándort, a magyar pusztá s a magyar forradalom költőjét, „a legnépszerűbb és leghősibb magyar költőt”, akinek romantikus egyéniségét lelkes hangon méltatja és két versét prózai fordításban közli.

Főbb ízben megfordult Budapesten egy hánytvetett életű, nagyvilági, kozmopolita dáma, Marie-Letizia de Ratazzi-Rute is. Ez a hosszú-nevű hölgy Napoleon fivérének, Lucien Bonapartenak volt az unokája. Anyja olasz nő, atyja Thomas Wyse író főnemes volt. Franciaországban nevelkedett, franciául írta költeményeit, regényeit, színdarabjait és újságcikkeit. Először egy gazdag elzászi úrhoz, Solmshoz, azután gróf Ratazzi olasz politikushoz ment feleségül. Párizsban látogatott szalonja volt. III. Napoleon nem ismerte el rokonának és két ízben is száműzte Franciaországból. Akkor Szavójába és Olaszországba menekült és ott előkelő, nagyúri életet élt. Tevékeny, nyugtalan, hevülékeny, könnyen lelkesedő, bőbeszédű, felületes nő volt. A csipős nyelvű A. Karr „*princesse Brouhahának*” nevezte el.

Ratazzi grófné párizsi szalonjában, ahol szívesen látta a liberális és demokrata politikusokat s a külföldi emigránsokat, Türr, Klapka s egyéb magyarok is megfordultak és valószínűleg ezek keltették fel érdeklődését a magyarság iránt. Többször járt hazánkban, eljött 1896-ban, a millenium évében is. Budapest élményeiről a *Nouvelle Revue internatinalé*-ba írt cikkeket, amelyek könyv alakban is megjelentek.

A Hungária-szállodában lakik, társaságba, színházba, könyvtárba jár, tanulmányozza a magyar irodalmat és zenét, sőt „történeti és régiségtani kutatásokat” akar végezni. Szerencsés természetű nő, mindentől és mindenkitől el van ragadtatva. Megismerkedik Bánffy Dezső miniszterelnökkel, Apponyi Alberttal, Ugron Gáborral, Zichy Jenővel, Jókai Mórral, Rákosi Jenővel. Bánffyról azt írja, hogy igazi magyar nemes, korrekt, szíves, egyszerű, szellemes, kedélyes, a politikában az egyenes utat követi. Apponyi „nagy úr” a szó teljes értelmében... igen magas természetével uralkodni látszik a tömegeken, vékony, elegáns, pompás megjelenésű... büszke tekintetű. Ezekhez az előnyökhöz még hozzájárul érces, messzehangzó hangja, szép Ecce-homo-feje, igazi

Munkácsy-Krisztus-fej, mély benyomást tesz arra, aki először látja... Franciaország iránti rokonszenve ismeretes, nem tartja titokban, természetesen tehát, hogy ő a pesti francia kör megalapítója."

A francia grófné budapesti tartózkodásának egyik legértékesebb emléke Jókai Mórnál tett látogatásához fűződik. Jókait így írja le: „Igen magas, szép, egyszerű, póznélküli ember, fürkésző, mélyreható, gondolkodó, különös szemmel, melynek fényét nehéz kiállni. Széles, de mérsékelt gesztusaival, dallamos hangjával Jókai tűnt fel nekem, mint egy természetfeletti lény, mint az ókori filozófusok egyike, kiben testet öltött az egyenesség és bölcsesség". Hazájában és külföldön élvezett óriási népszerűségét azzal magyarázza, hogy Jókai műveiben a magyar lelket, a magyarság hitét és vágyait a maguk teljességében ki tudta fejezni s csodálatos humorról és kedélyességgel tudta megrajzolni a magyar nép életét. Részletesen leírja Jókai lakását, melynek szalónul és könyvtáruul szolgáló négy szobájában óriási vagyon van felhalmozva azokból az ajándékokból, melyeket tisztelőitől kapott a világ minden részéből. Vannak köztük olyan ajándékok is, amilyeneket az olasz templomokban Szűz Máriának szoktak felajánlani. Könyvei is megbecsülhetetlen értéket képviselnek; vannak köztük tömör aranyba foglalt s drágakövekkel díszített kötésű munkák is. Az üvegszekrényekben tömördek, minden fajtájú arany és ezüst műtárgy, egy óriási fiókos szekrényben pedig egymásra rakva igen sok festmény és rajz, melyekhez művészeiknek az ihletet Jókai regényei adták.

Bécs Ratazzi grófné szerint „egyhangú, nyárspolgári, unalmas, szomorú” város. Pest ellenben vígságával, mozgalmasságával, lármájával, egész éjjel nyitva levő és mulató társaságokkal telt kávéházaival, melyekben állandóan szól a cigányzene, nagyon tetszik neki. Helkesedik a cigánymuzsikáért. Teleki Sándor gróf egy régebbi magyarországi tartózkodásakor „cigány ünnepet” rendezett számára. Tudja, hogy Liszt tévedett, mikor a magyar zenét cigány zenének tartotta, mert a cigány csak játsza, esetleg variálja a magyar nótákat. Azok a falun és pusztán parasztok és pásztorok ajkán születnek meg, ezért fejezik ki a magyar nép egész lelkét, néha vadak, szenvedélyesek, máskor gyengédek, hősiések. Minden van bennük: gyűlölet, bosszúvágy, szenvedély, gyengédség, féltékenység. Ebben az országban „minden misztérium és legenda”, ez a grófné végső megállapítása.

E francia írók közt a legjelentékenyebb Juliette Adam volt, a múlt század nyolcvanas éveiben a magyar-francia barátkozás előharcosa. Mme Adam a második császárság alatt és a harmadik köztársaság első felébert nagy szerepet játszott a francia politikai és irodalmi életben. 1879-től fogva tizenkét éven át szerkesztette a *Nouvelle Revue*-t köztársasági és liberális szellemben s benne számos tehetséges francia írónak egyengette az útját. Párizsi szalónja találkozó helye volt kiváló francia és külföldi, szabadelvű politikusoknak és íróknak, kiknek sorában gyakran feltűntek magyar emigránsok is, mint Türr István, Horn Ede, Irányi Dániel, Szarvady Frigyes s később magyar írók, többek közt Pázmándy Dénes, Arányi Miksa. Jól ismerte Mme Adam Liszt Ferencet, Kossuth Lajost s Munkácsy Mihályt is. Magyar barátságának egyéb tanújeleit is adta. Ő irányította azt a mozgalmat, melynek célja volt egy nagyszabású jótékony célú operai ünnepély ren-

dezése s annak jövedelméből a szegedi árvízkárosultak segélyezése. Az operai ünnepély pompásan sikerült s több mint 300.000 frank bevétellel járt. Mme Adam tevékeny részt vett a budapesti Írók és Művészek Társasága 1883-iki párizsi kirándulásának előkészítésében és fényes sikerében is, valamint annak a francia küldöttségnek megszervezésében, mely az 1885-iki budapesti országos kiállítás alkalmával látogatott el hazánkba.

E francia hölgy egyik leglelkesebb és legtevékenyebb apostola volt a porosz-ellenes és szlávbarát francia revanche-politikának, amely az 1870—71-iki háborúban elvesztett Elzász és Lotharingia visszaszerzésére irányult. E cél megvalósítása érdekében barátkozott a párizsi magyar emigránsokkal s a magyar függetlenségi politikusokkal is. Midőn pedig rájött arra, hogy Magyarországra Franciaország szlávbarát és német-ellenes politikájában nem számíthat, mert az szilárdan kitart a kiegyezés és hármasszövetség mellett, lassankint lelohadt irántunk való érdeklődése, de azért hazánk iránt érzett rokonszenvét élete végéig megőrizte.

Élete utolsó évtizedeit teljes visszavonultságban töltötte. Párizs közelében lakott egy középkori kolostorból átalakított romantikus falusi kastélyban. Az egykori görögrajongó, szabad gondolkodó, nagyvilági dámából csendes, magányos, áitatos öregasszony lett. Kilencvenkilenc éves korában halt meg. Túl soká élt, még életében elfeledték Franciaországban és még inkább Magyarországon.

1884-ben Mme Adam elhatározta, hogy két hétre terjedő utazást tesz Magyarországon, mely iránt párizsi magyar barátainak információi alapján élénk rokonszenvet érzett. A liberális és ellenzéki magyar lapok már előre jelezték jövetelét, lelkes hangú cikkekben ismertették politikai és irodalmi működését és méltatták a magyar-francia barátság érdekében kifejtett fáradozását. A kormánypárti sajtó nem vett tudomást a francia író nő tervezett útjáról és hivatalos fogadtatásról nem lehetett szó, ezért a látogatás előkészítését Mme Adam budapesti író-, művész- és politikus-barátai, az Írók és Művészek Társaságának tagjai vállalták magukra. Podmaniczky Frigyes, Hentaller Lajos, Visy Imre, Sípos Antal, Borostyáni Nándor, Neményi Ambrus s mások részvételével bizottságot alakítottak, melynek sikerült Mme Adam magyarországi tartózkodási idejére gazdag és változatos programot összeállítania és annak sikere érdekében a fővárosi s alföldi társadalmat megmozgatnia.

Mme Adam utazásának fő célja Magyarország megtekintése volt. Utba ejtette azonban Bécsset is és eredetileg úgy tervezte, hogy Budapestről elmegy Bukarestbe és ott meglátogatja Carmen Silva román királynét, a jőnevű írónőt. A bukaresti útra azonban már nem került rá a sor. Március 18-án indult el Párizsból s Olaszországon és Ausztrián keresztül a déli vonaton március 21-én érkezett titkárának, Bernhard újságírónak társaságában. Laibachig élébe ment egyik leglelkesebb tisztelője, Pázmándy Dénes függetlenségi párti újságíró. Budapesten a pálvaudvaron senki sem fogadta, mert váratlan időben érkezett. Délután a Hungáriában tisztelgett nála az Írók és Művészek Társaságának küldöttsége. A küldöttséget Pázmándy vezette, az üdvözlő beszédet Borostyáni Nándor hírlapíró tartotta. Este a francia író nő megjelent a Nemzeti Színházban, hol Thomas Hamletját játszották. Az egyik szünetben fo-

gadta Podmaniczky Frigyest, a Nemzeti Színház intendánsát, titkára, Pázmándy Dénes és Arányi Miksa társaságában. Másnap délelőtt a Hungáriában Jókai Mór, Gyulai Pál és Pulszky Ferenc látogatta meg, azután Pázmándyval elment a képviselőházba, ahol meghallgatott több szónokot s elbeszélgetett a magyar képviselőkkel, köztük régi ismerőseivel, Irányi Dániellel. Délután megtekintette az ötösművészeti kiállítás s az Akadémia épületében lévő Eszterházy-képtárt. Este a Nemzeti Színházban részt vett a Hunyadi László előadásán, utána pedig az Irók és Művészek Társaságának az ő tiszteletére rendezett bankettjén, Mikor belépett a magyar s francia zászlókkal, a köztársasági címerrel és piros frigiái sapkával földíszített terembe, a *Marseillaise* fogadta. A bankett előtt még egyszer meg kellett hallgatnia a Hunyadi László nyitányát, valamint egy görögből átdolgozott drámájának, a Galatheának V. felvonását magyar fordításban, azután pedig Gassner cimbalomjátékát és Blaha Lujza magyar nótáit. A bankett után táncmultság következett. Mme Adam is táncolt Podmaniczky báróval. A banketten több felköszöntő s két francia vers — az egyik Gassi Ferenc, a másik Dessewffy Árpád műve — ünnepelte a francia vendéget és magasztalta a francia-magyar testvériséget.

Március 23-án Mme Adam megszakította budapesti időzését és egy alföldi körútra indult. Az Alföldet többoknál fogva látni óhajtotta. Először azért, mert könyvet készült írni hazánkról, ezért kívámatosnak tartotta, hogy ne csak fővárosunkat ismerje meg, hanem a vidéket is. Az Alföldre azért esett a választása, mert ő is, mint sok külföldi, azt képzelte, hogy az Alföld az igazi, hamisítatlan Magyarország, ott tanulmányozhatja a maga ősi, eredeti mivoltában a magyar népet. Magyar barátaitól azt is tudta, hogy a függetlenségi, osztrák-ellenes politika legbuzgóbb híveit a nagy alföldi városokban találja meg. Végül az is tekintetbe jött, hogy látni akarta az újjáépült Szegedet, melynek árvíz-károsultjai érdekében néhány évvel ezelőtt oly sokat fáradozott.

Az alföldi kirándulásra Mme Adamot titkárán kívül Hieronymi Károly, az osztrák-magyar államvasút-társaság vezérigazgatója, Helfy Ignác függetlenségi párti képviselő és újságíró, Pázmándy Dénes és Villars gróf, budapesti francia követ kísérte el. Első állomásuk Mezőhegyes volt, onnan Orosházára, majd Szentesre mentek. Szentesen Horváth Gyula, a tiszai folyamszabályozás kir. biztosja s a városi tanács fogadta Mme Adamot és kísérőit. Igazi magyaros fogadtatás volt ez. A város szélén díszkapu várta a kiváló francia vendég hölgyet, aki harminc magyar és francia lobogókkal díszített kocsis kíséretében érkezett. Ott a városi tanács nevében Stammer alispán üdvözölte és elkísérte Kis Zsigmond házában levő szállására, hol a különböző küldött-ségeket fogadta. Este fáklásmenetet rendeztek tiszteletére, este pedig bankettet. E banketten Mme Adam magyaros főkötőben jelent meg, amivel nagy tetszést aratott. A lelkes hangulatban lefolyt bankett táncsal végződött. Szentesen töltötte Mme Adam a következő napot is.

Természetes, hogy Szeged sem akart elmaradni Szentes mögött és fényes fogadtatásban akarta részesíteni a város nagy jötevőjét. Ő azonban Szentesen, úgy látszik, megelégedte a zajos ünneplést és a látszatát is kerülni akarta annak, mintha azért menne Szegedre, hogy magát ünnepelessen és a szegediek hálálkodását meghallgassa. Nehogy a fogadta-

tására megalakult bizottság nagy előkészületeket tehessen, jövetelének idejét megérkezése előtt csak néhány órával előbb jelezte, a fogadó bizottság által tervbevett bankett helyett pedig, ami a magyar bankettek történetében szinte egyedülálló eset, másnap ő látta vendégül ebédre a város vezető és előkelő férfiai.

Mme Adam március 26-án este vasúton érkezett Szegedre. A pályaudvaron Pálffy Ferenc polgármester üdvözölte s a város díszfogatán bekísérte az Európa-szállóba. A bevonulás, a véget nem érő kocsisor impozáns volt. A Klauzál-téren, az Európa-szálló előtt óriási tömeg élvezte kalaplevéve a francia vendéget. Este Mme Adam a színház dísz-előadását, másnap délelőtt a várost tekintette meg, délután pedig visszautazott Budapestre. Kellemes emlékeket hagyott hátra maga után. Az egyik szegedi lap ezt írta róla: „Noha már nagyanya, Mme Adam még mindig bővelkedik női bájokban, nagy fekete, sugárzó szeme, gyönyörű, barna haja, kifejezésteljes, csintalan arca, igéző mosolya és szíve jósága mindenkit megnyernek.”

Az Alföldön, amerre megfordult, a lakosság mindenütt kitörő lelkesedéssel fogadta. Az ünneplésben a hatóságok jártak elől jó példával, a lapok pedig hasábos cikkekben magasztalták. Egy szentesi újság a róla szóló cikkeket tartalmazó számaiból három példányt nyomtatott finom papíron, aranyozott betűkkel és azokat elküldte neki.

Budapesten Mme Adam még néhány napot töltött. Részt vett az Írók és Művészek Társaságának egy bankettjén, melyet titkára tiszteletére rendeztek. Egy ízben téára hívta meg nagyszámú budapesti ismerőseit és megtekintette a Múcsarnokot, mely akkor még nem a mai, hanem régi, Andrassy-úti palotájában rendezte kiállításait. Március 31-én elutazott Arányi és Pázmándy társaságában Bécsbe, onnan pedig Kossuth meglátogatására Turinba, ahol a tervezett egy nap helyett nyolc napot töltött. Ezalatt az idő alatt több ízben találkozott és beszélgetett Kossuthal, akivel később állandó levelezést folytatott.

Mme Adam az alatt a tizenöt nap alatt, melyet Magyarországon töltött, a hazája és személye iránt megnyilatkozó rokonszenvnek oly sok tanújelével találkozott, hogy meg lehetett elégedve. Magyarországi látogatása valóságos diadalútnak s franciabarát tüntetésnek látszott és némileg megtévesztette a tényleges politikai helyzet megítélésében. A kormány, ismervé az osztrákok és németek érzékenységét, rossz szemmel nézte és a hármasszövetség ellen irányulónak tekintette azt az ünneplést, melyben a köztársasági és németellenes érzelmű, revanche-t hirdető Mme Adamot a függetlenségi párti politikusok s a liberális és szabadkőműves írók részesítették s amelyről a kormánypárti lapok nem igen vettek tudomást.

Mme Adam beváltotta a szavát és könyvet írt Magyarországról, melynek egyes fejezetei először a *Nouvelle Revue*-ben jelentek meg s melyet magyarra is érdemesnek tartottak lefordítani. Az író nő nehéz feladatra vállalkozott. Mindössze tizenöt napot töltött hazánkban, egy olyan országban, melynek tájai, népei, intézményei, szokásai merőben különböznek más országokéitól. Ezért igyekezett a rendelkezésre álló időt jól kihasználni. Titkárával jegyzeteket csináltatott, magyar tárgyú könyveket olvasott s magyar ismerősei: Pulszky Ferenc, Gyulai Pál, Páz-

mándy Dénes s mások útján igyekezett megbízható információkat nyerni a magyar politikai és irodalmi életről.

Könyve, a *La Patrie hongroise* kétségkívül jószándékú munka, amely szerzőjének a magyarság iránt érzett rokonszenvéről tesz bizonyosságot. Nincs meg benne az a vállveregető góg és fölényes gúny, mellyel egyes kortársai hazánkról írtak. Meglátszik rajta, hogy Mme Adam utazásának elsősorban politikai célja volt, az, hogy hazánkban egy németellenes, francia-szlávbarát politika útját egyengesse. Fejezeteinek mintegy fele politikai tárgyú. Egy-egy fejezet szól a kiegészítés utáni évek politikájáról, az akkori politikai helyzetről, a parlamentről, a választásokról, a nemzetiségekről, a katolikus és keresztény-szociálista pártról, Beust gróf magyar politikájáról, s Kossuth Lajosról. Mme Adam eredetileg úgy tervezte, hogy valamennyi párt képviselőivel eszmecsere-t folytat, a kormánypárti politikusokkal azonban nem tudta felvenni a kapcsolatot és leginkább csak ellenzéki politikusokkal érintkezett. Tiszta Kálmánt szárazlelkű, szűk látókörű, minden lendület híján levő, kicsinyes eszközökkel dolgozó pártpolitikusként tartja, aki nem érdemli meg az államférfi nevet s aki igénytelen külsejével valami hivatalnokra vagy német tanítóra emlékeztet. Feltűnően rossz a véleménye Andrassy Gyuláról is. Azt írja róla, hogy könnyelmű, felszínes, ingatag, megbízhatatlan és hatáshajhászó politikus.

Annál nagyobb elismeréssel szól az ellenzéki politikusokról: Szilágyi Dezsőről, Mocsári Lajosról, Irányi Dánielről, Sennyey Pálról, Zichy Jenőről, az „ipargrófóról“, Eötvös Károlyról. Ez utóbbiról így ír: „Lehetetlen Eötvös Károly életében egyetlen gondolatot, lapot, elhatározást találni, mely ne legyen dicséretre méltó és melyet ne a legtisztább idealizmus sugalljon.“ Lelkesedik Apponyi Albertért is. Részletesen ismerteti politikai elveit és működését, őt tartja a magyar politikai világ legkiválóbb egyéniségének.

A nemzetiségi kérdésben szlávbarát létére nehéz állást foglalnia. Igyekszik tehát a magyar érdekeket a nemzetiségek érdekeivel összeegyeztetni. A magyaroknak azt ajánlja, adjanak a nemzetiségeknek autonómiát, azoknak pedig azt, hogy igyekezzenek megmaradni a magyar állam kötelékében, ez tudja leginkább megvédelmezni őket Ausztria, Németország s Oroszország falánksága ellen. Hogy a nemzetiségek sorsukkal mennyire nem voltak megelégedve, arra nézve fogalmat nyújthatott az a levél, melyet szlovák „hazafiaktól“ kapott, kik elpanaszolták neki, hogy kétfélmillió fajtestvérükkel állati sorban, elnyomva élnek és felhívják a francia hölgyet, hagyja ott a fővárost és látogassa meg őket.

A magyar irodalomról Petőfi, Jókai s más magyar írók műveinek francia fordításai s a Jókaiival, Gyulaival stb. folytatott beszélgetései alapján számol be könyvében. A Bánk bánból Glaser Emánuel fordít le számára részleteket, melyekben shakespeare-i szépségeket vél felfedezni. Az Ember Tragédiáját pedig Vadnay Vilma színésznő ismerteti meg vele. Elismeri, hogy az utóbbiban fenséges képek és hatalmas jelenetek vannak, de nem hiszi, hogy e két nagy magyar drámát a francia közönség méltányolni tudná. Petőfi-verseket több ízben idéz. Az élő magyar írók közül legtöbbször Jókait becsüli, aki rokonszenves külsejével, szeretreméltó modorával s műveivel Turgenyevre emlékezteti, csak

az nem tetszik benne neki, hogy „mameluk“ és Tisza feltétlen híve. Elismeri Gyulai Pál irodalmi érdemeit is, de nem lelkesedik érte. Úgy látszik, ő sem nagyon nyerte meg Gyulai tetszését, aki nem nagyon bírálatot közölt Mme Adam munkájáról.

A Nemzeti Színházban Mme Adam látja Thomas Fedoráját s Hamletjét. Nagyon tetszik neki Erkel Hunyadi Lászlója. Dícséri Helvey Laura játékát. Megfordul a Népszínházban is, ahol nagy élvezettel hallgatja Blaha Lujzát. A Hungáriában s egyebütt pedig van alkalma a cigányzenében gyönyörködni, mely különben nem újság számára. Ismerte Bertha Sándornak a magyar zenéről szóló tanulmányát, sőt párizsi szalonjában is hallotta Berlioz leányait és Reichenberg Rózsa magyar származású színésznőt magyar nótákat énekelni.

Az Alföldet ködös, esős, hűvös időben, sártól dagadó utakon járta be. Az a négy fejezet, melyet e kirándulás leírásának szentel, mégis tele van lelkesedéssel és magasztalással. Nagyon eszményíti az Alföldet, romantikus szemüvegen át látja, nem tud szabadulni a magával hozott közhelyektől és előítéletektől. A sárban-vízben úszó Alföldön lépten-nyomon a homéroszi idők Görögországában képzei magát, mint valami Ulysses. A mezőhegyesi kanász, aki köszönti, Ulysses szolgájára, Eumeára emlékezteti. Az ázott, fekete, alig zöldelő földek helyén pedig aranykalással ékes, pipaccsal, búzavirággal tarkított rónaságokat lát.